



## Συμπεριφορικά Οικονομικά και η εφαρμογή του Εθνικού Σχεδίου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας

ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

**Δημοσθένης ΚΟΛΛΙΑΣ**

*Συνεργάτης του Δικτύου για τη Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα  
και την Ευρώπη*



Οκτώβριος 2021  
Policy Paper #86/2021

# Συμπεριφορικά Οικονομικά και η εφαρμογή του Εθνικού Σχεδίου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας

Copyright © 2021 | All Rights Reserved  
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ & ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ)  
Βασιλίσσης Σοφίας 49, 10676, Αθήνα  
Τηλ.: 210 7257 110 | Fax: 210 7257 114 | [www.eliamep.gr](http://www.eliamep.gr) | [eliamep@eliamep.gr](mailto:eliamep@eliamep.gr)

Το ΕΛΙΑΜΕΠ δεν υιοθετεί ως ίδρυμα πολιτικές θέσεις. Καταβάλλει μάλιστα προσπάθεια να παρουσιάζονται στα πλαίσια των δημοσιεύσεών του και στο μέτρο του δυνατού όλες οι υπάρχουσες απόψεις. Υπό το πρίσμα αυτό, οι αναλύσεις και οι γνώμες που δημοσιεύονται στις σειρές του θα πρέπει να αποδίδονται αποκλειστικά στους συγγραφείς και να μην θεωρείται ότι αντιπροσωπεύουν απαραίτητα τις απόψεις του Ιδρύματος.

## Δημοσθένης ΚΟΛΛΙΑΣ

Συνεργάτης του Δικτύου για τη Μεταρρύθμιση στην Ελλάδα και την Ευρώπη

### Περίληψη

- Το Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (ΕΣΑΑ) της Ελλάδας στοχεύει στην εξάλειψη των μακροπρόθεσμων ευάλωτων σημείων της οικονομίας της χώρας, κυρίως στις ψηφιακές υποδομές, τη δημόσια διοίκηση και τη βιωσιμότητα.
- Το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας είναι μια εξαιρετική ευκαιρία για την Ελλάδα ώστε να καλύψει το χάσμα που τη χωρίζει από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο σε μια σειρά από δείκτες, όπως το ποσοστό συμμετοχής στην αγορά εργασίας, το κόστος δανεισμού για τις επιχειρήσεις, το μέσο μέγεθος των επιχειρήσεων, καθώς και το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας.
- Τα τελευταία χρόνια παρατηρήθηκε μια απροσδόκητη αύξηση του κυβερνητικού ενδιαφέροντος για τα συμπεριφορικά εργαλεία που δύνανται να επηρεάσουν τη διαμόρφωση πολιτικών. Επί του παρόντος κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο έχουν πραγματοποιήσει σημαντικές επενδύσεις πολιτικού κεφαλαίου και οικονομικών πόρων στη δημιουργία «μονάδων ώθησης», σε μια προσπάθεια υποστήριξης της δημόσιας πολιτικής με γνώσεις από τις συμπεριφορικές επιστήμες. Από το 2021 πάνω από 150 «μονάδες ώθησης» έχουν τεθεί σε λειτουργία από κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο.
- Το παρόν κείμενο πολιτικής επικεντρώνεται στην εξέταση τριών τομέων στους οποίους οι γνώσεις των συμπεριφορικών επιστημών μπορούν να προωθήσουν την εφαρμογή του ΣΑΑ: τη φορολογία, τις πολιτικές για την αγορά εργασίας και την κλιματική αλλαγή.
- Είναι καιρός η Ελλάδα να υποστηρίξει τη χάραξη πολιτικής με βάση τη συμπεριφορική πληροφόρηση, δημιουργώντας τη δική της Ομάδα Συμπεριφορικών Γνώσεων.

## Εισαγωγή

Η έννοια της ανάκαμψης δεν είναι άγνωστη στην Ελλάδα. Από τη στιγμή της ανεξαρτησία της, η ιστορία της χώρας χαρακτηρίζεται από κύκλους διαδοχικών θριάμβων και καταστροφών, οι οποίοι συχνά ακολουθούνται από έντονες πολιτικές διαιρέσεις. Δυστυχώς, μόλις η χώρα παρουσίασε ελπιδοφόρες οικονομικές επιδόσεις μετά από χρόνια λιτότητας και στασιμότητας η πανδημία του COVID-19 ανέτρεψε κάθε προγραμματισμό. Ως απάντηση, η Ευρωπαϊκή Ένωση δημιούργησε το μηχανισμό ανάκαμψης και ανθεκτικότητας προκειμένου να χρηματοδοτήσει την επιστροφή στην κανονικότητα και να επιταχύνει τις μεταβάσεις που ήταν ήδη στα σκαριά. Στο επίκεντρο βρίσκονται η δέσμευση της Ένωσης για την πράσινη ανάπτυξη, η Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά (European Single Market) και ο ψηφιακός μετασχηματισμός του δημόσιου τομέα.

## Συμπεριφορικά οικονομικά και το πρόγραμμα προσαρμογής

Το Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (ΕΣΑΑ) της Ελλάδας στοχεύει στην εξάλειψη των μακροπρόθεσμων ευάλωτων σημείων της οικονομίας της χώρας, κυρίως στις ψηφιακές υποδομές, τη δημόσια διοίκηση και τη βιωσιμότητα. Πρέπει να σημειωθεί ότι η κατανομή των κονδυλίων δεν επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια κάθε χώρας, αλλά πρέπει να πληροί ορισμένα κριτήρια: το 57% αυτών πρέπει να διατεθεί στην πράσινη και ψηφιακή ανάπτυξη (37% και 20% αντίστοιχα)<sup>1</sup>, με την Ελλάδα να ξεπερνά ελαφρώς αυτούς τους στόχους.

Το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (ΤΑΑ) είναι μια εξαιρετική ευκαιρία για την Ελλάδα ώστε να καλύψει το χάσμα που τη χωρίζει από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο σε μια σειρά από δείκτες, όπως το ποσοστό συμμετοχής στην αγορά εργασίας (ΣΑΑ 2021, σ. 22), το κόστος δανεισμού για τις επιχειρήσεις (ΣΑΑ 2021, σ. 8), το μέσο μέγεθος των επιχειρήσεων (ΣΑΑ 2021, σ. 21), το οποίο σχετίζεται άμεσα με την παραγωγικότητα, το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας (ΣΑΑ 2021, σ. 23) και το ανθρώπινο κεφάλαιο (ΣΑΑ 2021, σ. 37).

Το ΣΑΑ είναι καλά δομημένο και επικεντρώνεται κυρίως στην πράσινη ανάπτυξη, τον ψηφιακό μετασχηματισμό, τις μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας και την εκπαίδευση, καθώς και τις θεσμικές μεταρρυθμίσεις και επενδύσεις. Ωστόσο, αυτό που λείπει από το σχέδιο των 206 σελίδων και μπορεί να βοηθήσει στην επίτευξη των στόχων που τέθηκαν είναι η χρήση των πρόσφατων εξελίξεων στα συμπεριφορικά οικονομικά, ακολουθώντας το παράδειγμα άλλων κυβερνήσεων παγκοσμίως.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρήθηκε μια απροσδόκητη αύξηση του κυβερνητικού ενδιαφέροντος για τα συμπεριφορικά εργαλεία που δύνανται να επηρεάσουν τη διαμόρφωση πολιτικών. Ως παράδειγμα αναφέρεται συχνά η ομιλία του David Cameron «Next Age of Government» το 2010, στην οποία τόνισε το πώς η τεράστια αύξηση του παγκόσμιου δημόσιου χρέους αναγκάζει τις κυβερνήσεις να προσπαθούν να «κάνουν τα πράγματα καλύτερα χωρίς να ξοδέψουν περισσότερα χρήματα»<sup>2</sup>. Ο τότε επικεφαλής της αντιπολίτευσης τόνισε πώς οι νέες γνώσεις για την ανθρώπινη ιδιοσυγκρασία, ως αποτέλεσμα των εξελίξεων στα συμπεριφορικά οικονομικά, επιτρέπουν στις κυβερνήσεις να είναι πιο αποτελεσματικές και διαφανείς, καθώς και να αυξάνουν την ευημερία των ανθρώπων.

*“...αυτό που λείπει από το σχέδιο των 206 σελίδων και μπορεί να βοηθήσει στην επίτευξη των στόχων που τέθηκαν είναι η χρήση των πρόσφατων εξελίξεων στα συμπεριφορικά οικονομικά, ακολουθώντας το παράδειγμα άλλων κυβερνήσεων παγκοσμίως.”*

<sup>1</sup> [https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda\\_21\\_481](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_481)

<sup>2</sup> [https://www.ted.com/talks/david\\_cameron\\_the\\_next\\_age\\_of\\_government/transcript#t-793636](https://www.ted.com/talks/david_cameron_the_next_age_of_government/transcript#t-793636)

“...η αποτελεσματική χάραξη πολιτικής στηρίζεται σε δύο βασικούς πυλώνες: i) ένα σύγχρονο κράτος που δεν βασίζεται στην υπόθεση ότι οι άνθρωποι λειτουργούν ως οικονομικά ορθολογικοί υπολογιστές [...] και ii) την ιδέα ότι οι υποθέσεις σχετικά με τις ανθρώπινες ενέργειες πρέπει να αντικατασταθούν από τυχαιοποιημένες δοκιμές ελέγχου που θα επικυρώνουν την προσλαμβανόμενη ακρίβεια αυτών των προβλέψεων.”

“...η θεωρία του nudge αντιμετωπίζει το αρχαιολογικό γραφειοκρατικό κράτος ως τον νούμερο ένα εχθρό της: η απλούστευση των διαδικασιών είναι το κλειδί για την επιτυχία στον σύγχρονο κόσμο.”

Αντίθετα με ό,τι συμβαίνει συχνά στην πολιτική, δεν επρόκειτο για ακόμη μία ομιλία γεμάτη ανεκπλήρωτες υποσχέσεις. Αμέσως μετά τον σχηματισμό κυβέρνησης συνασπισμού με τους Φιλελεύθερους Δημοκράτες συγκροτήθηκε μια «Ομάδα Συμπεριφορικών Γνώσεων» με επικεφαλής τον David Halpern και σύμβουλο τον Richard Thaler. Ο Cass Sunstein ανέλαβε στη συνέχεια επικεφαλής του Γραφείου Πληροφοριών και Ρυθμιστικών Υποθέσεων του Λευκού Οίκου υπό τον Μπαράκ Ομπάμα, όπου ηγήθηκε των προσπαθειών για επαναστατικές αλλαγές ρυθμιστικής πολιτικής, με τα συμπεριφορικά οικονομικά να διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στις προσπάθειές του<sup>3</sup>. Αυτή ήταν μόνο η αρχή ως προς την είσοδο των συμπεριφορικών επιστημών στη δημόσια πολιτική: επί του παρόντος κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο έχουν πραγματοποιήσει σημαντικές επενδύσεις πολιτικού κεφαλαίου και οικονομικών πόρων στη δημιουργία “nudge units”, σε μια προσπάθεια υποστήριξης της δημόσιας πολιτικής με γνώσεις από τις συμπεριφορικές επιστήμες. Από το 2021 πάνω από 150 «nudge units» έχουν τεθεί σε λειτουργία από κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο (Sunstein, Reisch, and Rauber 2017).

Πίσω από το σιδηρούν παραπέτασμα της χάραξης πολιτικής απαιτούνται στέρεες βάσεις ώστε να ενισχυθεί η εγκυρότητα των προτάσεων που διατυπώνονται. Στην περίπτωση των συμπεριφορικών παρεμβάσεων η αποτελεσματική χάραξη πολιτικής στηρίζεται σε δύο βασικούς πυλώνες: i) ένα σύγχρονο κράτος που δεν βασίζεται στην υπόθεση ότι οι άνθρωποι λειτουργούν ως οικονομικά ορθολογικοί υπολογιστές που μεγιστοποιούν τη χρησιμότητα σε κάθε δεδομένη κατάσταση και διαθέτουν τέλεια πληροφόρηση, αλλά ως κανονικοί άνθρωποι που είναι επιρρεπείς σε προκαταλήψεις και λανθασμένους υπολογισμούς, και ii) την ιδέα ότι οι υποθέσεις σχετικά με τις ανθρώπινες ενέργειες πρέπει να αντικατασταθούν από τυχαιοποιημένες δοκιμές ελέγχου που θα επικυρώνουν την προσλαμβανόμενη ακρίβεια αυτών των προβλέψεων.

Στην πραγματικότητα, το ii) ανάγεται στην κριτική του Lucas για τη μακροοικονομική πολιτική, δηλαδή ότι οι παραδοσιακές συζητήσεις πολιτικών δεν λαμβάνουν υπόψη τον τρόπο με τον οποίο η κυβερνητική παρέμβαση επηρεάζει τη λήψη ατομικών αποφάσεων, παρόλο που η θεωρία των ορθολογικών προσδοκιών του Lucas έχει αποδομηθεί από τα συμπεριφορικά οικονομικά.

Όσον αφορά στο i), η θεωρία του nudge αντιμετωπίζει το αρχαιολογικό γραφειοκρατικό κράτος ως τον νούμερο ένα εχθρό της: η απλούστευση των διαδικασιών είναι το κλειδί για την επιτυχία στον σύγχρονο κόσμο, όπου οι άνθρωποι είναι συνεχώς απασχολημένοι και κατακλύζονται από πληροφορίες καθημερινά. Η άρση των εμποδίων συμπληρώνεται από την επιθυμία να γίνουν τα σημαντικότερα μηνύματα πιο κατανοητά και ελκυστικά, ενώ το πλαίσιο μέσα στο οποίο γίνονται οι επιλογές αντιμετωπίζεται με προσοχή.

Αν και υπάρχουν πολλές εφαρμογές του προαναφερθέντος τρόπου άσκησης πολιτικής, το παρόν κείμενο θα αξιοποιήσει τρεις από τις πιο σημαντικές, για λόγους συνοχής με τις προτεραιότητες του ΣΑΑ. Πρόκειται για τη φορολογία, την αγορά εργασίας και την περιβαλλοντική πολιτική.

## Φορολογία

Το φορολογικό τοπίο στην Ελλάδα είναι γνωστό, αφού οι αδήλωτες συναλλαγές αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας. Οι κύριοι δράστες είναι

<sup>3</sup> <https://www.nytimes.com/2010/05/16/magazine/16Sunstein-t.html>

γνωστοί, όπως και οι τακτικές που εφαρμόζουν. Η περιορισμένη πολιτική βούληση, σε συνδυασμό με την εγγενή δυσπιστία προς το κράτος, αντισταθμίζουν όλες τις προσπάθειες περιορισμού του φαινομένου που έχουν καταβληθεί μέχρι σήμερα.

Η κατάταξη μεταξύ των χωρών με τις μεγαλύτερες απώλειες φόρων και ΦΠΑ<sup>4</sup> στην Ευρωζώνη (Pissarides et al; 101) απαιτεί νέους τρόπους προσέγγισης του προβλήματος, ξεκινώντας από την προσπάθεια εντοπισμού των παραγόντων που οδήγησαν σε αυτό. Αυτοί περιλαμβάνουν την πολυπλοκότητα του φορολογικού συστήματος, τα χαμηλά επίπεδα εμπιστοσύνης στις δημόσιες αρχές και τις αντιλήψεις για διαφθορά, καθώς και τους υψηλούς φορολογικούς συντελεστές για το εισόδημα, την περιουσία και τα επιχειρηματικά κέρδη. Οι αμφισβητήσιμες πρακτικές εμφανίζονται κυρίως στον τομέα της αυτοαπασχόλησης, η οποία παραμένει κυρίαρχη στο εργατικό δυναμικό, με περίπου το 30% του πληθυσμού να ανήκει σε αυτή την ομάδα<sup>5</sup>. Το ποσοστό αυτό είναι το υψηλότερο στην ΕΕ και αποτελεί έναν από τους κυριότερους λόγους για τους οποίους η φοροδιαφυγή έχει φθάσει σε αυτό το εύρος, καθώς το 64% των αυτοαπασχολούμενων δηλώνουν ετήσια εισοδήματα μικρότερα από 12.000 ευρώ, που είναι και το αφορολόγητο όριο για τα φυσικά πρόσωπα. Το μέσο ποσό που δηλώθηκε ήταν 4.300 ευρώ (Διανέσεις 2016, σ. 17-23). Στην πραγματικότητα, είναι γνωστό ότι σε όλο τον κόσμο οι αυτοαπασχολούμενοι φοροδιαφεύγουν περισσότερο από το υπόλοιπο εργατικό δυναμικό, και κατά συνέπεια το κύριο πρόβλημα στην Ελλάδα είναι η μάλλον η δομή της οικονομίας της, η οποία επιτρέπει αυτή την ανισοκατανομή (Ματσαγγάνης 2017).

Επιπλέον, η εκτεταμένη χρήση μετρητών διευκολύνει τη διενέργεια συναλλαγών χωρίς έγγραφα, ιδίως σε τομείς όπου η χρήση POS δεν απαιτείται ρητά από το νόμο και όπου η μη αποδοχή πιστωτικών καρτών παραμένει επιλογή και δικαιολογία. Ένα άλλο επίμονο και δαπανηρό ζήτημα αφορά όσους δεν πληρώνουν έγκαιρα τους φόρους, μια συνήθεια που εμφανίζει το 20% των φορολογουμένων, με αποτέλεσμα εκτιμώμενες ετήσιες απώλειες ύψους 4-4,5 δισεκατομμυρίων ευρώ<sup>6</sup>.

Το ΣΑΑ αφιερώνει μία ολόκληρη ενότητα σε μεταρρυθμίσεις και επενδύσεις που επιδιώκουν την επίλυση των προαναφερθέντων ζητημάτων. Η απλούστευση και η πλήρης κωδικοποίηση της φορολογικής νομοθεσίας, η πολυπλοκότητα της οποίας αναφέρεται συχνά ως ένας από τους κύριους παράγοντες που αποθαρρύνουν τις επενδύσεις στην Ελλάδα, αντιμετωπίζεται σε όλη της την έκταση (ΣΑΑ 2021, σ. 110), μαζί με την παροχή ισχυρότερων κινήτρων για τη χρήση πιστωτικών καρτών στις καθημερινές συναλλαγές και τη σύνδεση των ταμειακών μηχανών και των POS των επιχειρήσεων με τις αρχές.

### Προτάσεις πολιτικής

Οι συμπεριφορικές γνώσεις (BI) δεν αποτελούν χρυσωρυχείο, αλλά μπορούν να αυξήσουν με βεβαιότητα τα κρατικά έσοδα όταν εφαρμόζονται σωστά. Ο προσδιορισμός των ομάδων στόχων είναι το πρώτο βήμα που πρέπει να γίνει, και αυτοί είναι οι καθυστερημένοι πληρωτές και οι συστηματικοί φοροφυγάδες.

Η καθυστερημένη πληρωμή φόρων έχει πολλά παρακλάδια, με την αδράνεια να είναι σίγουρα ένα από αυτά. Από αυτή την άποψη, οι κοινωνικές συγκρίσεις που απεικονίζουν την απόκλιση από τον τρόπο συμπεριφοράς των άλλων είναι

“Η κατάταξη μεταξύ των χωρών με τις μεγαλύτερες απώλειες φόρων και ΦΠΑ στην Ευρωζώνη απαιτεί νέους τρόπους προσέγγισης του προβλήματος, ξεκινώντας από την προσπάθεια εντοπισμού των παραγόντων που οδήγησαν σε αυτό.”

“Οι αμφισβητήσιμες πρακτικές εμφανίζονται κυρίως στον τομέα της αυτοαπασχόλησης, η οποία παραμένει κυρίαρχη στο εργατικό δυναμικό, με περίπου το 30% του πληθυσμού να ανήκει σε αυτή την ομάδα.”

<sup>4</sup> <https://www.cnn.gr/oikonomia/story/203087/xamili-i-forologiki-symmorfosi-stin-ellada-den-eisprattetai-to-20-ton-foron>

<sup>5</sup> <https://m.naftemporiki.gr/story/1273938>

<sup>6</sup> <https://www.cnn.gr/oikonomia/story/203087/xamili-i-forologiki-symmorfosi-stin-ellada-den-eisprattetai-to-20-ton-foron>

“...η εκτεταμένη χρήση μετρητών διευκολύνει τη διενέργεια συναλλαγών χωρίς έγγραφα, ιδίως σε τομείς όπου η χρήση POS δεν απαιτείται ρητά από το νόμο και όπου η μη αποδοχή πιστωτικών καρτών παραμένει επιλογή και δικαιολογία.”

“Η μεροληψία αισιοδοξίας (optimism bias), ακόμη ένας όρος για την ανεπαρκή κατανόηση της στατιστικής, (μια πικρή πραγματικότητα που έγινε πιο ορατή από ποτέ στην πανδημία), οδηγεί τους ανθρώπους να υπερεκτιμούν την πιθανότητα θετικών μελλοντικών αποτελεσμάτων και να υποτιμούν τα αρνητικά.”

αποτελεσματικές. Πράγματι, στο Ηνωμένο Βασίλειο δοκιμές μεγάλης κλίμακας έδειξαν ότι η διατύπωση των επιστολών που αποστέλλονται μπορεί να έχει σημαντικές συνέπειες, οδηγώντας σε αύξηση κατά 5% των έγκαιρων πληρωμών. (BIT EAST, 2014: σ. 5). Το μήνυμα που στάλθηκε ήταν «Εννέα στους δέκα ανθρώπους στο Ηνωμένο Βασίλειο πληρώνουν έγκαιρα τους φόρους τους. Αυτή τη στιγμή ανήκετε στην πολύ μικρή μειοψηφία των ανθρώπων που δεν μας έχουν πληρώσει ακόμη». Οι αριθμοί που χρησιμοποιήθηκαν ήταν ακριβείς, σημείο ζωτικής σημασίας για την ορθή και ειλικρινή επικοινωνία μεταξύ κυβέρνησης και πολιτών. Στην Ελλάδα θα έπρεπε να αναγνωριστεί ότι ο αριθμός είναι μικρότερος, με 8 στα 10 άτομα να πληρώνουν έγκαιρα τον φόρο τους. Με παρόμοιο ποσοστό επιτυχίας, αυτό θα αντιστοιχούσε σε επιπλέον 1 δισεκατομμύριο ευρώ για τα δημόσια ταμεία, ετησίως.

Σε ό,τι αφορά τη φοροδιαφυγή, το ΣΑΑ προτείνει, αλλά δεν αναλύει περαιτέρω τη χρήση λογισμικού τεχνητής νοημοσύνης για τον εντοπισμό πιθανών φοροφυγάδων. Πολιτικές όπως η επιβράβευση της συλλογής αποδείξεων είχαν μέτρια αποτελέσματα, κυρίως επειδή η μη ζήτησή τους παραμένει κατάσταση win-win. Η προώθηση της εθελοντικής συμμόρφωσης δεν είναι εύκολη υπόθεση, αλλά μπορεί να υποστηριχθεί με την εστίαση στις κυρώσεις με τις οποίες μπορεί κάποιος να τεθεί αντιμέτωπος αν συλληφθεί, καθώς και με τη χρήση κοινωνικών κανόνων όπως αυτοί που συζητήθηκαν παραπάνω και με την επισήμανση της πιθανής απώλειας δημόσιων αγαθών αν ο βαθμός συμμόρφωσης δεν είναι αρκετά υψηλός (πλαίσια με όρους ζημιών). Σε μια μεγάλης κλίμακας δοκιμή για τις φορολογικές αρχές της Δομινικανής Δημοκρατίας, οι απλές υπενθυμίσεις για την καταβολή φόρων, συνοδευόμενες από τη δήλωση των πιθανών κυρώσεων (πρόστιμα/φυλάκιση) για τους φοροφυγάδες, αύξησαν την εθελοντική αποκάλυψη εισοδημάτων κατά 13% για τους αυτοαπασχολούμενους και κατά 45% για τις επιχειρήσεις, δημιουργώντας πρόσθετα έσοδα 100.000.000 δολαρίων (Holz et al 2020). Η επιτυχία τους έγκειται στην αύξηση της γνώσης περί των κυρώσεων, η οποία παρέχεται με ένα απλό μήνυμα σε δύο μικρές παραγράφους.

Η μεροληψία αισιοδοξίας (optimism bias), ακόμη ένας όρος για την ανεπαρκή κατανόηση της στατιστικής, (μια πικρή πραγματικότητα που έγινε πιο ορατή από ποτέ στην πανδημία), οδηγεί τους ανθρώπους να υπερεκτιμούν την πιθανότητα θετικών μελλοντικών αποτελεσμάτων και να υποτιμούν τα αρνητικά. Σε συνδυασμό με την ευρετική της διαθεσιμότητας (availability heuristic<sup>7</sup>) μπορούν να εξηγήσουν τουλάχιστον εν μέρει τα υψηλά ποσοστά της χώρας στη φοροδιαφυγή. Όταν κάποιος σκέφτεται την τιμωρία για τέτοιες δραστηριότητες δεν του έρχονται στο μυαλό πολλά παραδείγματα. Επομένως, η επιδίωξη επηρεασμού της αντίληψης του κοινού για την αποτελεσματικότητα των αρχών στον εντοπισμό της φοροδιαφυγής μπορεί να αυξήσει τη φορολογική συμμόρφωση. Οι ιστορίες στα μέσα ενημέρωσης που αυξάνουν την προβολή και την ένταση των συλλήψεων θα βοηθήσουν.

Η ευρετική της διαθεσιμότητας (availability heuristic), η οποία διερευνήθηκε στο Thinking Fast and Slow (2011) από τον Daniel Kahneman για να εξετάσει πώς η δημόσια πολιτική ασχολείται δυσανάλογα με απειλές που έχουν πολύ μικρή πιθανότητα να συμβούν, όπως οι τρομοκρατικές βομβιστικές επιθέσεις στη Δύση, και πώς αυτό επηρεάζει την κατανομή των πόρων, με τεράστια ποσά να δαπανώνται για την καταπολέμησή τους παραμελώντας άλλες πιο θανατηφόρες, όπως τα εγκεφαλικά επεισόδια, ο διαβήτης και τα τροχαία ατυχήματα, βασίζεται στην άμεση ανάκληση

<sup>7</sup> Ευρετική (heuristic): η προσέγγιση στην επίλυση προβλημάτων, η οποία χρησιμοποιεί μία πρακτική μέθοδο ή διάφορες συντομεύσεις, έτσι ώστε να υπάρξει ένα αποτέλεσμα το οποίο μπορεί να μην είναι το άριστο, αλλά είναι επαρκές, λόγω της έλλειψης χρόνου. Ιδιαίτερα χρήσιμη για αποφάσεις της “στιγμής” στις οποίες υπάρχει πρότερη εμπειρία και εκμάθηση μέσω σφαλμάτων. Πχ, η απόφαση ενός ποδοσφαιριστή για το που να χτυπήσει τη μπάλα, ή η αυτόματη απόφαση να σταματήσουμε το αυτοκίνητο, όταν ανάβει το κόκκινο χρώμα στο φανάρι.

σχετικών παραδειγμάτων από μνήμης όταν πρέπει να ληφθεί μια απόφαση, και μπορεί να χρησιμοποιηθεί από αυτή την άποψη.

Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχουν προβλήματα συμπεριφοράς που πρέπει να αντιμετωπιστούν και από την άλλη πλευρά του φάσματος. Οι περικοπές της λιτότητας δεν έχουν αφήσει ανεπηρέαστους τους φοροελεγκτές, οι μισθοί των οποίων ανέρχονται στο 50% του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας. Ο μέσος όρος στις ανεπτυγμένες χώρες εκτιμάται στο 134%, γεγονός που αναδεικνύει τη σημασία της ύπαρξης καλά αμειβόμενων φορολογικών αρχών προκειμένου να αυξηθούν τα κίνητρα, αλλά και να μειωθούν τα σημερινά υψηλά επίπεδα διαφθοράς.

*“Η αξιοποίηση της δύναμης των προεπιλογών (defaults) και η υποχρεωτική αποδοχή των πιστωτικών καρτών σε όλους τους τομείς της οικονομίας αναδεικνύεται ως πολιτική προτεραιότητα.”*

Η αξιοποίηση της δύναμης των προεπιλογών (defaults) και η υποχρεωτική αποδοχή των πιστωτικών καρτών σε όλους τους τομείς της οικονομίας αναδεικνύεται ως πολιτική προτεραιότητα. Όταν η μη αποδοχή ηλεκτρονικών πληρωμών παραμένει επιλογή η φοροδιαφυγή επικρατεί. Αυτό περιλαμβάνει τα ταξί, τις τεχνικές υπηρεσίες και τα περίπτερα. Η κυβέρνηση έχει προσπαθήσει να καταπολεμήσει τη φοροδιαφυγή σε αυτούς τους τομείς προσφέροντας φορολογικές επιστροφές για τη συλλογή αποδείξεων, αν και με περιορισμένη επιτυχία. Τα παραδοσιακά μέτρα, όταν δεν βρίσκονται σε αρμονία με τις συμπεριφορικές γνώσεις, δεν μπορούν να αξιοποιήσουν τις μέγιστες δυνατότητές τους. Για παράδειγμα, τα συμπεριφορικά οικονομικά επιμένουν ότι μια πολιτική πρέπει να ελαχιστοποιεί την προσπάθεια για τους ιδιώτες. Το να πρέπει να ζητούν αποδείξεις, να βρίσκουν ένα μέρος για να τις αποθηκεύουν και να τις καταθέτουν απέχει πολύ από το ιδανικό, αφήνοντας κατά μέρος το γεγονός ότι τα κίνητρα αυτά δεν προωθήθηκαν αποτελεσματικά και αναμφίβολα δεν έχουν φθάσει σε ένα ευρύ τμήμα του πληθυσμού. Αντ' αυτού, και σε συνδυασμό με την υποχρεωτική αποδοχή πιστωτικών καρτών, θα μπορούσε κανείς να φανταστεί τη δημιουργία μιας τριψήφιας τηλεφωνικής γραμμής και ενός δικτυακού τόπου, ειδικά για ανώνυμες καταγγελίες φοροδιαφυγής.

Τέλος, η Ελλάδα πάσχει από χαμηλή εμπιστοσύνη στις αρχές, καθώς και από την επίμονη αντίληψη της διαφθοράς και της δημόσιας κακοδιαχείρισης των χρημάτων των φορολογούμενων. Οι πολίτες δυσκολεύονται συχνά να κατανοήσουν πού επενδύονται οι φόροι τους, δεδομένου του χαμηλού επιπέδου δημόσιων αγαθών στη χώρα. Δυστυχώς, αυτό είναι ένα πολύ πιο περίπλοκο ζήτημα από την αύξηση των φορολογικών επιδόσεων και τα συμπεριφορικά οικονομικά μπορεί να βοηθήσουν μόνο σημειώνοντας ότι μια ευρεία εκστρατεία ενημέρωσης για την κατανομή των κρατικών εσόδων μπορεί να κάνει περισσότερο καλό παρά κακό. Η διαφήμιση πρόσφατων έργων που χρηματοδοτήθηκαν από φόρους σε κάθε δήμο θα ήταν ένα καλό σημείο αφετηρίας.

## Αγορά εργασίας

Δεν είναι μυστικό ότι η αχίλλειος πτέρνα της ελληνικής οικονομίας είναι τα ποσοστά ανεργίας. Με το ποσοστό της να εδραιώνεται γύρω στο 15% υπάρχει μεγάλο περιθώριο βελτίωσης. Η τρέχουσα κατάσταση δεν αποστραγγίζει μόνο τα δημόσια ταμεία, αλλά στερεί από τη χώρα επαρκή επίπεδα ζήτησης. Το ΣΑΑ χαρακτηρίζει τις μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας ως υψηλής προτεραιότητας, αν και κυρίως με τη χρηματοδότηση όσων έχουν ήδη προταθεί από την Επιτροπή Πισσαρίδη.

Εκτός από την επανεκπαίδευση και την αναβάθμιση των δεξιοτήτων, με τις οποίες ασχολείται εκτενώς το σχέδιο, διατυπώνονται επίσης φιλόδοξες προτάσεις για την ενσωμάτωση των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, προκειμένου να αντιμετωπιστεί το

χρόνιο πρόβλημα των χαμηλών ποσοστών συμμετοχής.

*“Το ΣΑΑ χαρακτηρίζει τις μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας ως υψηλής προτεραιότητας, αν και κυρίως με τη χρηματοδότηση όσων έχουν ήδη προταθεί από την Επιτροπή Πισσαρίδη.”*

Πιο σημαντικό όμως για τους σκοπούς του παρόντος κειμένου είναι το γεγονός ότι 641.000.000 ευρώ κατευθύνονται σε νέες ενεργητικές και παθητικές πολιτικές για την αγορά εργασίας. Οι πρώτες, που λαμβάνουν και το μεγαλύτερο μέρος της χρηματοδότησης, κατευθύνονται προς την επιδότηση προγραμμάτων απασχόλησης για άτομα χωρίς επαγγελματική εμπειρία, καθώς και για περιοχές με υψηλά ποσοστά εποχικής απασχόλησης. Όσον αφορά τις παθητικές πολιτικές, έμφαση δίνεται στη μεταρρύθμιση των επιδομάτων ανεργίας, στη διασφάλιση πιο ενεργής και αποτελεσματικής αναζήτησης εργασίας από τους ανέργους, καθώς και στη μείωση των εμποδίων για την εγγραφή σε προγράμματα επανεκπαίδευσης και επιμόρφωσης.

Αυτές οι πολιτικές θα είναι αναμφίβολα αποτελεσματικές, με το πρόγραμμα στο σύνολό του να προβλέπεται ότι θα αυξήσει την απασχόληση κατά 4% (ΣΑΑ 2021, σ. 137). Ωστόσο, αποτελούν παραδοσιακά μέτρα και δεν ενσωματώνουν κανένα από τα πρόσφατα ευρήματα των επιστημών συμπεριφοράς, τα οποία έχουν αποδειχθεί αρκετά επιτυχημένα σε πολλές αγορές εργασίας παγκοσμίως. Η καλύτερη κατανόηση οδηγεί σε καλύτερες πολιτικές.

Για παράδειγμα, η Θεωρία της Προοπτικής (Prospect Theory, Kahneman και Tversky 1979) ρίχνει φως στην πολύπλοκη ψυχολογική κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι άνθρωποι μετά την απώλεια της εργασίας τους και την επακόλουθη απώλεια εισοδήματος. Στην περίπτωση των ανειδίκευτων ή χαμηλής ειδίκευσης εργαζομένων που απολύθηκαν ως αποτέλεσμα των αλλαγών στους τρόπους παραγωγής, μπορεί να δυσκολεύονται να συνειδητοποιήσουν ότι η εύρεση εργασίας με αμοιβή ίση με αυτή που είχαν συνηθίσει δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, θεωρώντας τις εναλλακτικές ευκαιρίες με χαμηλότερη αποζημίωση ως απώλεια, η οποία στη θεωρία της προοπτικής σταθμίζεται διπλάσια από τα κέρδη της ίδιας κλίμακας. Ως εκ τούτου, η επαναφορά των μισθολογικών προσδοκιών στα πραγματικά δεδομένα είναι πολύ σημαντική και θα πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα πολιτικής. Αυτό σημαίνει αλλαγή πλαισίωσης της κατάστασης όπου το άτομο βλέπει μια ευκαιρία εργασίας ως απώλεια σε σχέση με τις προηγούμενες αποδοχές στην αντίστοιχη όπου παρουσιάζεται ως κέρδος, από το επίδομα ανεργίας μέχρι τον νέο μισθό.

Τα αποτελέσματα της πλαισίωσης, όταν οι αποφάσεις των ανθρώπων επηρεάζονται από το περιβάλλον όπου παρουσιάζονται οι επιλογές χρησιμοποιώντας κυρίως αρνητικούς ή θετικούς συνειρμούς, μπορούν επίσης να έχουν σημαντικές συνέπειες όσον αφορά στον τρόπο με τον οποίο οι αναζητούντες εργασία βλέπουν την κατάσταση τους και τον ρόλο των ισότοπων αναζήτησης εργασίας. Ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονται οι πληροφορίες όταν πρέπει να γίνει μια επιλογή μπορεί συχνά να επηρεάσει σημαντικά την απόφαση (Tversky και Kahneman 1981). Όπως υποστηρίζεται στο Nudge (2008), δεν υπάρχει ουδέτερο πεδίο αποφάσεων και τα επιδόματα ανεργίας δεν αποτελούν εξαίρεση. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, για παράδειγμα, τα επιδόματα ανεργίας μετονομάστηκαν σε «επίδομα εύρεσης εργασίας», δίνοντας μια πιο θετική νότα, αλλά και υποδηλώνοντας ελαφρώς ότι ο σκοπός του επιδόματος είναι η ενεργός αναζήτηση εργασίας και όχι απλώς η υποκατάσταση απολεσθέντος εισοδήματος.

### Τρέχουσα κατάσταση

Στην Ελλάδα, τα κρατικά επιδόματα ανεργίας έχουν εδώ και καιρό αποτελέσει θέμα συζήτησης λόγω της αναπόφευκτης εκμετάλλευσης και επιβάρυνσης του συστήματος και του κρατικού προϋπολογισμού, με πολλούς να εργάζονται συχνά παράνομα ή απλώς να μην αναζητούν εργασία εξαιτίας της ύπαρξης αδήλωτου εισοδήματος. Κατά

*“Πιο σημαντικό όμως για τους σκοπούς του παρόντος κειμένου είναι το γεγονός ότι 641.000.000 ευρώ κατευθύνονται σε νέες ενεργητικές και παθητικές πολιτικές για την αγορά εργασίας.”*

*“...η επαναφορά των μισθολογικών προσδοκιών στα πραγματικά δεδομένα είναι πολύ σημαντική και θα πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα πολιτικής.”*



την τελευταία δεκαετία η χώρα είχε συνηθίσει σε ποσοστά ανεργίας άνω του 20%, με μεγάλο μέρος του πληθυσμού να εξαρτάται αναπόφευκτα από τις κρατικές επιδοτήσεις.

*“...οι απότομες μειώσεις του ΑΕΠ, όπως αυτή που βίωσε η χώρα, αντιστοιχούν σε χαμηλό βαθμό αναφερόμενης ευτυχίας.”*

Όπως είναι προφανές, οι απότομες μειώσεις του ΑΕΠ, όπως αυτή που βίωσε η χώρα, αντιστοιχούν σε χαμηλό βαθμό αναφερόμενης ευτυχίας (Di Tella et al 2003) ως αποτέλεσμα της μειωμένης οικονομικής δραστηριότητας που οδηγεί σε υψηλότερα επίπεδα ανεργίας και άγχους για το μέλλον. Δεν είναι μυστικό ότι οι κρίσεις ενισχύουν την αβεβαιότητα και την απαισιοδοξία. Αλλά στον ευρωπαϊκό Νότο η κατάσταση είναι πολύ πιο έντονη λόγω του αναποτελεσματικού μεσογειακού κράτους πρόνοιας. Στην Ελλάδα, την Ισπανία, την Πορτογαλία και την Ιταλία οι κυκλικές διακυμάνσεις επηρεάζουν δυσανάλογα την ικανοποίηση από τη ζωή, δεδομένης της αναποτελεσματικότητας των κοινωνικών δαπανών (Wiese 2014b). Μόνο σε περιόδους ανάπτυξης μπορούν ορισμένες ομάδες να ενταχθούν μαζικά στην αγορά εργασίας, όπως οι νέοι ή οι μακροχρόνια άνεργοι, και επομένως να βγουν από τη φτώχεια.

### Προτάσεις πολιτικής

Η σημερινή κυβέρνηση έχει ανακοινώσει λεπτομερή σχέδια για την επανεκπαίδευση και την αναβάθμιση των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού, με πολλά από αυτά να έχουν ήδη τεθεί σε εφαρμογή. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι δεν υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης. Ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ) μπορεί να επωφεληθεί σε μεγάλο βαθμό από τα συμπεριφορικά οικονομικά και από πρακτικές που έχουν εφαρμοστεί με επιτυχία στο εξωτερικό. Η καλύτερη αντιστοίχιση των ατόμων που αναζητούν εργασία με τους δυνητικούς εργοδότες υπήρξε μια από τις πιο πολύτιμες εφαρμογές των συμπεριφορικών γνώσεων στη δημόσια διακυβέρνηση. Είναι περιττό να πούμε ότι δεν υπάρχει μαγικό ραβδί που να εξαλείφει τις δυσκολίες κατά την αναζήτηση εργασίας. Αυτό που μπορούν να προσφέρουν τα συμπεριφορικά οικονομικά είναι απλοί τρόποι αύξησης των εγγραφών σε προγράμματα επανεκπαίδευσης κατά 3-5% και ταχύτερη εύρεση εργασίας. Αθροιστικά αυτά τα φαινομενικά περιορισμένα αποτελέσματα μπορούν να αποδειχθούν πολύτιμα μακροπρόθεσμα.

*“Η καλύτερη αντιστοίχιση των ατόμων που αναζητούν εργασία με τους δυνητικούς εργοδότες υπήρξε μια από τις πιο πολύτιμες εφαρμογές των συμπεριφορικών γνώσεων στη δημόσια διακυβέρνηση.”*

Σύμφωνα με τον ΟΑΕΔ κάθε δικαιούχος του επιδόματος ανεργίας πρέπει να συναντηθεί με έναν λειτουργό αναζήτησης εργασίας και αφού συμπληρώσει ένα ερωτηματολόγιο πρέπει να καταρτίσει Ατομικό Σχέδιο Δράσης, το οποίο τον κατευθύνει προς συγκεκριμένες ενέργειες που πρέπει να ακολουθήσει προκειμένου να αυξήσει τις πιθανότητές του να βρει εργασία τους επόμενους 6 μήνες. Αυτές περιλαμβάνουν τη σύνταξη βιογραφικού σημειώματος, την εστίαση σε συγκεκριμένους τομείς απασχόλησης και τη συμμετοχή σε σχετικά σεμινάρια που διεξάγει ο οργανισμός. Αν και φαινομενικά ορθά, δύο συγκεκριμένα στοιχεία απουσιάζουν από την προαναφερθείσα στρατηγική: μηχανισμοί δέσμευσης και παρακολούθηση της εφαρμογής.

Οι μηχανισμοί δέσμευσης είναι νοητικοί μηχανισμοί που «δεσμεύουν εκούσια τον εαυτό μας να κάνει κάτι εκ των προτέρων» (BIT 2014; 05) και είναι πιο αποτελεσματικοί όταν η δέσμευση αναλαμβάνεται μπροστά σε άλλα άτομα. Με άλλα λόγια, είναι ένας τρόπος μηδενικού κόστους για τη μείωση της αδράνειας.

Αρκετά συχνά η πρώτη συνάντηση μεταξύ των ατόμων που αναζητούν εργασία και των συμβούλων εύρεσης εργασίας αναλώνεται άσκοπα, καθώς οι τελευταίοι απαντούν σε ερωτήσεις τις απαντήσεις των οποίων μπορεί να βρει κανείς εύκολα στον ιστότοπο του οργανισμού. Ως αποτέλεσμα, ο λιγιστός χρόνος ξοδεύεται σε άτομα που δεν έχουν καν αφιερώσει χρόνο για να επισκεφθούν τον ιστότοπο του ΟΑΕΔ, μην αφήνοντας επαρκή χρόνο σε όσους πραγματικά σκοπεύουν να βρουν εργασία. Η σύντμηση των

διαδικασιών και η αξιοποίηση της πρώτης συνάντησης για τη σύνταξη και υλοποίηση ενός λεπτομερούς, καθημερινού προγράμματος δραστηριοτήτων αναζήτησης εργασίας τις προσεχείς δύο εβδομάδες έχει αποδειχθεί ότι παράγει σημαντικά μακροπρόθεσμα αποτελέσματα, προσφέροντας αύξηση κατά περίπου 2% των πιθανοτήτων εύρεσης εργασίας σε διάφορες δοκιμές που πραγματοποιήθηκαν στο Ηνωμένο Βασίλειο. (BIT 2018).

*“...μια άλλη προβληματική κατάσταση επί του παρόντος αποτελεί η έλλειψη εξατομικευμένης βοήθειας. Οι αιτούντες εργασία δεν ανατίθενται σε συγκεκριμένο σύμβουλο κατά τη διάρκεια των προσπαθειών τους για αναζήτηση εργασίας.”*

Επιπλέον, μια άλλη προβληματική κατάσταση επί του παρόντος αποτελεί η έλλειψη εξατομικευμένης βοήθειας. Οι αιτούντες εργασία δεν ανατίθενται σε συγκεκριμένο σύμβουλο κατά τη διάρκεια των προσπαθειών τους για αναζήτηση εργασίας. Αντιθέτως, όταν ζητούν μια δεύτερη συνάντηση ανατίθενται σε όποιον είναι διαθέσιμος τις επόμενες ημέρες στο εκάστοτε κέντρο απασχόλησης. Η ανάθεση σε έναν συγκεκριμένο σύμβουλο παραμένει μια επιλογή, κάτι τέτοιο μπορεί να οδηγήσει εντούτοις σε μεγαλύτερο χρόνο αναμονής. Η ανάθεση συγκεκριμένου συμβούλου εργασίας έχει πολλά πλεονεκτήματα, όπως η κανονικοποίηση της διαδικασίας και η αντιστοίχιση ατόμων με συγκεκριμένες ομάδες που το έχουν περισσότερο ανάγκη. Η εξατομίκευση των διαδικασιών όπου είναι δυνατή αποτελεί έναν από τους ακρογωνιαίους λίθους μιας συμπεριφορικής διακυβέρνησης.

Εκτός από την εξατομίκευση, η απλή και σαφής επικοινωνία μειώνει τα εμπόδια και τα προβλήματα σε όλο το φάσμα της διαδικασίας. Αυτό περιλαμβάνει την εκτίμηση της τριμερούς σχέσης μεταξύ των ατόμων που αναζητούν εργασία, των συμβούλων αναζήτησης εργασίας και των εργοδοτών. Όσον αφορά τον τρόπο αντιμετώπισης των ατόμων που αναζητούν εργασία, πρέπει να υπάρξει στροφή από τις αρνητικά προσανατολισμένες συζητήσεις/προτεραιότητες, όπως το να ρωτάμε το άτομο πόσο ενεργά έχει αναζητήσει εργασία στο παρελθόν, σε μια πιο θετική, προσανατολισμένη στους στόχους προσέγγιση. Οι αρνητικές και προσανατολισμένες στο παρελθόν συζητήσεις έχουν χαρακτηριστεί ως μία από τις σημαντικότερες αποτυχίες των κυβερνητικών υπηρεσιών στην παροχή βοήθειας στους άνεργους. Όσον αφορά στους εργοδότες, οι προκαταλήψεις που έχουν τεκμηριωθεί εδώ και καιρό στη βιβλιογραφία της οικονομίας της εργασίας στις διαδικασίες πρόσληψης έχουν αποδειχθεί ανθεκτικές σε πολλούς τύπους παραδοσιακών εκστρατειών για την εξάλειψή τους και τον επηρεασμό της συμπεριφοράς. Αντ' αυτού, τα συμπεριφορικά οικονομικά τάσσονται υπέρ της αξιοποίησης «τυφλών» πλατφορμών αντιστοίχισης θέσεων εργασίας, όπου οι αιτήσεις κρίνονται καθαρά με βάση την αξία τους. Όσον αφορά τους συμβούλους αναζήτησης εργασίας, ορισμένες από τις προτάσεις που σκιαγραφήθηκαν παραπάνω απαιτούν μεγάλης κλίμακας επανεκπαίδευση ώστε να είναι σε θέση να προσφέρουν υπηρεσίες αναζήτησης εργασίας με βάση τη συμπεριφορά.

*“...αξιοποιώντας τη δύναμη των προεπιλογών όσοι αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο μακροχρόνιας ανεργίας θα μπορούσαν να τοποθετούνται αυτόματα σε εργαστήρια για βασικές κοινωνικές και ψηφιακές δεξιότητες, με δυνατότητα εξαίρεσης αν το επιθυμούν.”*

Η αποτελεσματική επικοινωνία παραμένει ζωτικής σημασίας για τις πολιτικές της αγοράς εργασίας, σε περιπτώσεις όπου η πολυπλοκότητα των συστημάτων ανεργίας αποθαρρύνει τη συμμετοχή. Όσον αφορά τον ΟΑΕΔ, προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι στο τμήμα της ιστοσελίδας του όπου παρουσιάζονται τα μαθήματα του εκπαιδευτικού του ινστιτούτου δεν μπορεί να βρει καμία πρόσθετη πληροφορία, παρά μόνο τα ονόματα των μαθημάτων. Αλλά αυτό είναι μόνο η κορυφή του παγόβουνου. Ένα θεμελιώδες πρόβλημα που εξακολουθεί να υφίσταται είναι ότι ο κατακλυσμός πληροφοριών που αντιμετωπίζουν οι αναζητούντες εργασία λειτουργεί αποθαρρυντικά. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί αυτό η κυβέρνηση θα μπορούσε να σχεδιάσει και να προσφέρει ένα απλό φυλλάδιο με όλα τα σχετικά στοιχεία, καθώς και να συμπεριλάβει βασικές συμβουλές για τη σύνταξη βιογραφικού σημειώματος, τη διεξαγωγή ηλεκτρονικών αναζητήσεων εργασίας και την ενημέρωση για τις βασικές τάσεις της αγοράς. Παρόμοιες δράσεις έχουν αποδειχθεί αποτελεσματικές σε δοκιμές μεγάλης κλίμακας στη Γερμανία, ιδίως για όσους αντιμετωπίζουν την απειλή της μακροχρόνιας

ανεργίας. Για την ομάδα αυτή το φυλλάδιο οδήγησε σε αύξηση της απασχόλησης κατά 4% (Altmann et al, 2018).

Στην πραγματικότητα, αξιοποιώντας τη δύναμη των προεπιλογών όσοι αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο μακροχρόνιας ανεργίας θα μπορούσαν να τοποθετούνται αυτόματα σε εργαστήρια για βασικές κοινωνικές και ψηφιακές δεξιότητες, με δυνατότητα εξαίρεσης αν το επιθυμούν. Η σημασία των επαρκών κοινωνικών δεξιοτήτων για αυτή την ομάδα αναγνωρίζεται επίσης στην έκθεση της Επιτροπής Πισσαρίδη (Pissarides et al 2020; 149).

## Ενέργεια και περιβάλλον

*“Οι άνθρωποι τείνουν να καταναλώνουν ενέργεια χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους το αποτύπωμα των συνηθειών τους στο περιβάλλον.”*

«Όταν το πηγάδι στερεύει, τότε αναγνωρίζουμε την αξία του νερού». Τα λόγια αυτά του Βενιαμίν Φραγκλίνου το 1746 αποτυπώνουν την ουσία της κοντόφθαλμης σκέψης που οδήγησε στη φετινή κλιματική καταστροφή.

Στο βιβλίο Nudge (2008), οι Thaler και Sunstein παρουσιάζουν τα nudges που σχετίζονται με την ενέργεια και το περιβάλλον, με τον όχι και τόσο μετριοπαθή τίτλο κεφαλαίου «Σώζοντας τον πλανήτη». Σκιαγράφησαν τρόπους συμπλήρωσης των συμβατικών πολιτικών, όπως οι φόροι άνθρακα, με μια νέα αρχιτεκτονική επιλογών. Ομολογουμένως, η κατανάλωση ενέργειας είναι ένα από τα σημαντικότερα παραδείγματα μυωπίας, μια κατάσταση όπου κάποιος εστιάζει μόνο στα βραχυπρόθεσμα οφέλη και όχι στις μακροπρόθεσμες συνέπειες. Οι άνθρωποι τείνουν να καταναλώνουν ενέργεια χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους το αποτύπωμα των συνηθειών τους στο περιβάλλον. Η συμπεριφορά αυτή μπορεί να ερμηνευθεί ως το άθροισμα δύο συνιστωσών: έλλειψη επαρκούς ανατροφοδότησης και πληροφόρησης και λανθασμένη ερμηνεία των κινήτρων.

Το πρώτο μέρος μπορεί να αντιμετωπιστεί καλύτερα, με κρατικές ρυθμίσεις υπό το πρίσμα των συμπεριφορικών οικονομικών και την παροχή κατάλληλης πληροφόρησης, ενώ το δεύτερο ανήκει κυρίως στον τομέα των νεοκλασικών δημόσιων οικονομικών, δηλαδή την επιβολή φόρων στις εξωτερικότητες. Φυσικά, κανένα nudge δεν μπορεί να οδηγήσει στην υλοποίηση της Συμφωνίας του Παρίσι, μπορεί όμως να οδηγήσει σε ήπια, φιλική προς το περιβάλλον αλλαγή συμπεριφοράς.

*“...έχει επανειλημμένα πιστοποιηθεί ότι η υπερβολική χρήση ενέργειας οφείλεται μόνο και μόνο στο γεγονός ότι είναι αόρατη.”*

Όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγή, το ΣΑΑ πρέπει να διαθέτει τουλάχιστον το 37% των κονδυλίων για την πράσινη ανάπτυξη. Οι ενότητες 1.1 έως 1.4 του σχεδίου είναι αφιερωμένες στον συγκεκριμένο σκοπό, εστιάζοντας στην ενσωμάτωση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην αγορά ενέργειας, στην ενεργειακή αναβάθμιση των κυβερνητικών και ιδιωτικών κτιρίων (με περισσότερα από το 50% αυτών να έχουν κατασκευαστεί πριν από το 1980), στην καταπολέμηση της ενεργειακής φτώχειας, η οποία είναι εκτεταμένη στην Ελλάδα με το 17,9 % του πληθυσμού να μην μπορεί να θερμάνει τα σπίτια του (ΣΑΑ 2021; 47), και στην προώθηση της μετάβασης στα ηλεκτρικά οχήματα.

## Προτάσεις πολιτικής

Υπάρχουν δύο πυλώνες παρέμβασης που θα εξεταστούν σε αυτή την ενότητα: η μείωση της κατανάλωσης ενέργειας και της ρύπανσης και η προώθηση της πράσινης χρηματοδότησης.

Όσον αφορά την κατανάλωση ενέργειας και τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα, έχει

“...η Ελλάδα πρέπει να βρει έναν τρόπο να προσεγγίσει άμεσα τους πολίτες της και να ενθαρρύνει τη βιώσιμη κατανάλωση.”

“Η πράσινη χρηματοοικονομική (green finance), η οποία ορίζεται ως «κάθε δομημένη χρηματοοικονομική δραστηριότητα που έχει δημιουργηθεί για να εξασφαλίσει ένα καλύτερο περιβαλλοντικό αποτέλεσμα», δεν αποτελεί προτεραιότητα για τους διαχειριστές ελληνικών χαρτοφυλακίων.”

“...σε αρκετές χώρες λαμβάνει χώρα ευρεία συζήτηση σχετικά με τον τρόπο που επενδύονται τα χρήματα των συνταξιούχων και κατά πόσον, για παράδειγμα, οι χορτοφάγοι θα συναινούσαν στο να επενδύονται οι οικονομίες τους σε εταιρείες επεξεργασίας κρέατος.”

επανελημμένα πιστοποιηθεί ότι η υπερβολική χρήση ενέργειας οφείλεται μόνο και μόνο στο γεγονός ότι είναι αόρατη. Απλώς δεν κατανοούμε τον αντίκτυπο των πράξεών μας επειδή δεν παρέχεται ανατροφοδότηση. Επιπλέον, δεδομένου ότι η κατανάλωσή της γίνεται ιδιωτικά, δεν υπάρχει χώρος για κοινωνικές συγκρίσεις και μάθηση.

Πρώτα και κύρια η Ελλάδα πρέπει να βρει έναν τρόπο να προσεγγίσει άμεσα τους πολίτες της και να ενθαρρύνει τη βιώσιμη κατανάλωση. Η έκθεση της Επιτροπής Πισσαρίδη υπογράμμισε το χαμηλό επίπεδο ευαισθητοποίησης σε θέματα ανακύκλωσης (Pissarides et al 2020; 37), καθώς και τα υψηλά επίπεδα κατανάλωσης ενέργειας. Αφήνοντας κατά μέρος τους αριθμούς, η βιώσιμη καταναλωτική συμπεριφορά δεν αποτελεί μέρος των προτεραιοτήτων του κοινού. Η αποστολή επιστολών στα νοικοκυριά, με σύγκριση της ενεργειακής τους χρήσης με τους γείτονές τους (κοινωνικά πρότυπα), συνοδευόμενη από συμβουλές εξοικονόμησης ενέργειας μπορεί να οδηγήσει σε μείωση της κατανάλωσης κατά 1-3% (Pollitt and Shaorshadze 2013). Στόχος αυτής της στρατηγικής είναι να δείξει στους ενεργοβόρους καταναλωτές την κατάταξή τους σε σχέση με τον μέσο όρο και να δημιουργήσει μια κουλτούρα κοινωνικών συγκρίσεων που θα κάνει nudgε τους τελευταίους να προσαρμόσουν τη συμπεριφορά τους. Οι άνθρωποι θα μπορούσαν επίσης να ενημερωθούν για τα επιπλέον ποσά που πληρώνουν κάθε χρόνο σε σύγκριση με τους ενεργειακά αποδοτικούς γείτονες. Για να διασφαλιστεί πως όσοι χρησιμοποιούν την ενέργεια με σύνεση δεν θα αυξήσουν την κατανάλωσή τους όταν δουν πώς συγκρίνονται, η προσθήκη ενός θετικού σήματος στην επιστολή που υποδηλώνει ότι οι συνήθειές τους είναι καλοδεχούμενες, υπήρξε αποτελεσματική όποτε προστέθηκε.

Η πράσινη χρηματοοικονομική (green finance), η οποία ορίζεται ως «κάθε δομημένη χρηματοοικονομική δραστηριότητα που έχει δημιουργηθεί για να εξασφαλίσει ένα καλύτερο περιβαλλοντικό αποτέλεσμα»<sup>8</sup>, δεν αποτελεί προτεραιότητα για τους διαχειριστές ελληνικών χαρτοφυλακίων. Ωστόσο, το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης της χώρας βασιζόταν, μέχρι τις πρόσφατες μεταρρυθμίσεις για την επικουρική ασφάλιση, σε αναδιανεμητικές συντάξεις όπου τα κεφάλαια απλώς κατανέμονταν μεταξύ των γενεών. Αυτή τη στιγμή νέες επιλογές εμφανίζονται στον ορίζοντα. Ο κ. Τσακλόγλου, ο αρμόδιος υπουργός για τις μεταρρυθμίσεις, ανακοίνωσε ότι στο νέο σύστημα οι πολίτες θα καλούνται να επιλέξουν μεταξύ τριών επιλογών όσον αφορά το επίπεδο κινδύνου που επιθυμούν να αναλάβουν (συντηρητικό, ισορροπημένο, επιθετικό) και θα είναι ελεύθεροι να αλλάζουν γνώμη κάθε 5 χρόνια<sup>9</sup>. Θα μπορούσε κανείς να φανταστεί αυτή τη πολιτική να συμπληρώνεται με το ταμείο να προσφέρει την επιλογή πράσινων χαρτοφυλακίων.

Για όσους είναι πολύ απασχολημένοι για να επιλέξουν μεταξύ των τριών επιλογών, η κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι μία θα οριστεί ως προεπιλογή - ίσως η πράσινη.

Πράγματι, σε αρκετές χώρες λαμβάνει χώρα ευρεία συζήτηση σχετικά με τον τρόπο που επενδύονται τα χρήματα των συνταξιούχων και κατά πόσον, για παράδειγμα, οι χορτοφάγοι θα συναινούσαν στο να επενδύονται οι οικονομίες τους σε εταιρείες επεξεργασίας κρέατος<sup>10</sup>. Εκτός από τα συνταξιοδοτικά ταμεία, αυτή η πολιτική της υποχρεωτικής επιλογής θα μπορούσε επίσης να επεκταθεί στην ιδιωτική και επενδυτική τραπεζική, με τα ιδρύματα να υποχρεούνται να ρωτούν τα άτομα αν θέλουν οι αποταμιεύσεις τους ή οι επενδύσεις τους να κατευθύνονται προς χαρτοφυλάκια

<sup>8</sup> <https://www.weforum.org/agenda/2020/11/what-is-green-finance/>

<sup>9</sup> <https://www.kathimerini.gr/economy/561411052/i-asfaltiki-metarrythmisi-gia-ti-nea-genia-15-erotiseis-kai-apantiseis/>

<sup>10</sup> Για μία ενδελεχή επισκόπηση της σχέσης μεταξύ συμπεριφορικών οικονομικών και πράσινων συντάξεων βλ. [Greening Pensions: A Behavioural Perspective](#).

βιώσιμης χρηματοδότησης.

## Συμπεράσματα

Εστιάζοντας στη φορολογία, τις πολιτικές της αγοράς εργασίας και την κλιματική αλλαγή, το παρόν κείμενο δεν έθιξε άλλους τομείς στους οποίους τα συμπεριφορικά οικονομικά έχουν δείξει γόνιμες δυνατότητες, όπως οι πολιτικές υγείας (δωρεές οργάνων, συνταγές φαρμάκων, σχέδια διατροφής), εκπαίδευση (παραλείψεις) και προστασία των καταναλωτών (διαφάνεια τιμών, υποχρεωτική επιλογή). Η ταχεία ανάδειξη των συμπεριφορικών οικονομικών, κυρίως λόγω των βραβείων Νόμπελ και μπεστ σέλερ βιβλίων, οδήγησε πολλές κυβερνήσεις και διεθνείς οργανισμούς να υποστηρίξουν τη χάραξη πολιτικής με βάση τη συμπεριφορά.

Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η Ελλάδα απουσιάζει προς το παρόν από αυτές τις εξελίξεις- αυτό όμως μπορεί εύκολα να ανατραπεί.

## Βιβλιογραφία

Altmann, Steffen, Armin Falk, Simon Jäger, and Florian Zimmermann. "Learning about Job Search: A Field Experiment with Job Seekers in Germany." *Journal of Public Economics* 164 (2018): 33–49.

<https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2018.05.003>.

Briscese, Guglielmo, and Cameron Tan. "Applying Behavioural Insights to Labour Markets." Behavioural Insights Team, November 28, (2018). <https://www.bi.team/wp-content/uploads/2018/11/TheBehaviouralInsightsTeam-LabourMarketsReport.pdf>.

Cameron, David. "Transcript of 'the next Age of Government.'" TED, February 2010.

[https://www.ted.com/talks/david\\_cameron\\_the\\_next\\_age\\_of\\_government/transcript](https://www.ted.com/talks/david_cameron_the_next_age_of_government/transcript)

Farrell, Alice, Kristina Londakova, Izzy Brennan, Jake Reynolds Reynolds, and Toby Park. "Greening Pensions: A Behavioural Perspective." The Behavioural Insights Team, (2021). <https://www.bi.team/blogs/greening-pensions-a-behavioural-perspective/>.

Fleming, Sean. "What Is Green Finance and Why Is It Important?" World Economic Forum, November 9, 2020.

<https://www.weforum.org/agenda/2020/11/what-is-green-finance/>.

Hallsworth, Michael, David Halpern, Felicity Algate, Rory Gallagher, Sam Nguyen, Simon Ruda, Michael Sanders, et al., EAST: Four simple ways to APPLY behavioural insights (2014).

Holz, Justin E., John A. List, Alejandro Zentner, Marvin Cardoza, and Joaquin Zentner. Working paper. *The \$100 Million Nudge: Increasing Tax Compliance of Businesses and the Self-Employed Using a Natural Field Experiment*. Chicago: Becker Friedman Institute for Research in Economics, (2020).

Kahneman, Daniel, and Amos Tversky. "Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk." *Econometrica* 47, no. 2 (1979): 263. <https://doi.org/10.2307/1914185>.

Kahneman, Daniel. *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux (2011).

Matsaganis, Manos. "Making Sense of the Greek Crisis, 2010–2016." Essay. In *Europe's Crises*, edited by Manuel Castells, Olivier Bouin, João Caraça, Gustavo Cardoso, John B. Thompson, and Michel Wieviorka. Cambridge: Polity, (2017).

Pollitt, Michael G., and Irina Shaorshadze. "The Role of Behavioural Economics in Energy and Climate Policy." *Handbook on Energy and Climate Change* (2013), 523–46. <https://doi.org/10.4337/9780857933690.00035>.

Press Corner, European Commission, February 10, 2021.  
[https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda\\_21\\_481](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_481).

Sunstein, Cass R., Lucia A. Reisch, and Julius Rauber. "A Worldwide Consensus on Nudging? Not Quite, but Almost." *Regulation & Governance* 12, no. 1 (2017): 3–22. <https://doi.org/10.1111/rego.12161>.

Tella, Rafael Di, Robert J. MacCulloch, and Andrew J. Oswald. "The Macroeconomics of Happiness." *Review of Economics and Statistics* 85, no. 4 (2003): 809–27. <https://doi.org/10.1162/003465303772815745>.

Thaler, Richard H., and Cass R. Sunstein. *Nudge: Improving Decisions Using the Architecture of Choice*. New Haven, CT: Yale University Press, (2008).

Tversky, A, and D Kahneman. "The Framing of Decisions and the Psychology of Choice." *Science* 211, no. 4481 (1981): 453–58. <https://doi.org/10.1126/science.7455683>.

Wallace-Wells, Benjamin. "Cass Sunstein Wants to Nudge Us." *The New York Times*. The New York Times, May 13, 2010. <https://www.nytimes.com/2010/05/16/magazine/16Sunstein-t.html>.

Wiese, Thomas Rudolf. "The Cyclical Component of GDP and Life Satisfaction: The Impact of the Mediterranean Welfare System." *Society and Economy* 36, no. 4 (2014): 529–42. <https://doi.org/10.1556/socec.36.2014.4.5>.  
*Διανέοσις, Η Φοροδιαφυγή Στην Ελλάδα* (2016).

Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας (2021).

Κουκάκης, Αθανάσιος. "Χαμηλή η Φορολογική Συμμόρφωση Στην Ελλάδα: ΔΕΝ Εισπράττεται Το 20% Των Φόρων." *CNN.gr*, January 6, 2020. <https://www.cnn.gr/oikonomia/story/203087/xamili-i-forologiki-symmorfosi-stin-ellada-den-eisprattetai-to-20-ton-foron>.

Πισσαρίδης, Χριστόφορος, Δημήτρης Βαγιανός, Νίκος Βέττας, Κώστας Μεγίρ, Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελληνική Οικονομία (2020)

Τσίρος, Θάνος. "Ελληνική Πρωτιά ΣΤΗΝ Αυτοαπασχόληση." Ειδήσεις από την Ελλάδα και τον Κόσμο. Βίντεο, multimedia, Χρηματιστήριο, Πρωτοσέλιδα, September 7, 2017. <https://m.naftemporiki.gr/story/1273938>